

AVAUKSIA JA KESKUSTELUA

Historiapoliitikkaa tutkimaan

Historian poliittisen käytön typologian kehittäjä

Pilvi Torsti

Johdanto

Toukokuussa 2007 Tallinnassa puhkesi mellakoita, joiden lähtölaukauksena oli neuvostoaikaisen sotilaspatsaan siirtäminen pois kaupungin keskustaukiolta. Viron venäläiset vastustivat patsaan siirtoa, koska heille se symboloi vapautusta fasismista. Virolaisten enemmistö puolestaan oli patsaan siirron kannalla, koska heille se edusti negatiiviseksi miellettyä neuvostoaikaa. (Ks. Torsti 2008.) Tästä yksittäisestä historiapolitiisesta tapahtumasarjasta voidaan erottaa ainakin seuraavat konkreettiset historiapolitiikan aiheuttamat seuraukset: pahimmat väkivaltaisuuDET Virossa koko 1991 alkaneen itsenäisyyden aikana, mittavat aineelliset vahingot Tallinnan keskustassa ja Viron liike-elämän kärsimät tappiot muun muassa venäläisten asettamien ostoboi-kottien vuoksi. Näiden lisäksi patsaskiista muutti ja tyypisti kesäkuussa 2007 järjestetyn EU–Venäjä-huippukokouksen asialistaa. Tapahtuma toi myös esiin Viron venäläisvähemmistön so-siaaliset ongelmat. (Torsti 2008, 33–34.)

Kuten Tallinnassa käyty patsaskiista osoittaa, historiaa koskevat tai historiaan liittyvät poliittiset tulkinnat ja päätökset voivat johtaa konkreettisiin seurauksiin ja yhteiskuntapoliittisiin merkityksenantoihin, mikä osaltaan selittää historian tutkijoiden, politiikan tutkijoiden ja di-daktikkojen kiinnostusta aihetta kohtaan (ks. esim. Hentilä 2004; Hentilä 2004b; Löfström 2004; Torsti 2003; Torsti 2008; Villaume 2008). Omassa tutkimus- ja opetustyössäni olen kuitenkin usein törmännyt tarpeeseen selkeyttää historiapolitiikan käsitteistöä. Samalla tarvittaisiin jonkinlaista tutkimuskehikkoa, jonka avulla tutkijat ja etenkin opinnäytteiden tekijät voisivat jäsentää historiapolitiisia analyyssejään. Tässä kirjoituksessa esitän yhden mahdollisen ta-van hahmottaa historiapolitiikan eri ulottuvuuksia.

Perustan tarkastelun eri lähteistä keräämiini kirjoituksiin, joista on löydettävissä selkeä historia-politiittinen ulottuvuus. Lähinnä aineistoni koostui sanomalehtiartikkeleista, joita keräsin pääasiassa vuodenvaihteessa 2007–2008 osana opettamaani yhteiskuntahistorian syventävien opintojen kurssia, joka sivusi myös historiapolitiikkaa. Lisäksi käytän esimerkkejä kahdesta hiljattain julkaistusta historiapolitiisesta artikkelista (Torsti 2008 ja Villaume 2008) ja hyödyn-nän aiemmissa historiapolitiikkaa käsittelevissä tutkimuksissa mainittuja esimerkkejä.

Historiapoliitiikan käsite

Historiapoliitiikan käsitteelliset juuret ulottuvat Saksaan, missä Jürgen Habermas käytti termiä '*Geschichtspolitik*' viitattaessaan konservatiiveina pitämiinsä historioitsijoihin. Nämä olivat Habermasin mukaan käyttäneet ammattitaitoaan ja asemaansa poliittisiin tarkoituksiin, pyrkiessään selittämään natsi-Saksan jonkinlaisena ”aasialaisena tekona”, joka oli seurausta Stalinin vainoista eikä sitä myöten osa ”normaalin” Saksan historiaa. (Habermas 1987, 137–148.)

Olen itse aiemmissa töissäni nojannut etenkin Seppo Hentilän luonnehdintaan, jossa korostetaan historiapolitiittisen toiminnan tarkoituksellisuutta eli *intentionaalisuutta*. Tällöin historiaa ja menneisyyttä käytetään apuvälineenä yritettäessä saavuttaa tiettyjä yhteiskunnallisia päämääriä. Tällainen historiankäyttö voi koskea esimerkiksi akateemisen tutkimuksen tuloksia, joista joko intentionaalisesti pyritään saamaan tietynlaisia, tai joita jotkut muut kuin tutkija itse käyttävät omien tarkoituksperiensä edistämiseen.

Tarkoituksellisuus viittaa yhtäältä hyvin aktiiviseen ja tietoiseen toimintaan, jossa historiaa tulkitaan, ”väännetään ja käännetään”, haluttuun suuntaan. Toisaalta tarkoituksellisuus merkitsee myös sitä, että historiaan vedotaan ja sitä käytetään poliittisten argumenttien tukirakenteena ilman, että käyttäjät varsinaisesti ajattelisivat tekevänsä historiapolitiikkaa. Toisin sanoen historian käytön taustalla vaikuttavat historiapolitiikkaa analysoivalle tutkijalle erotettavissa olevat motiivit, jotka kulloisessakin tilanteessa saattavat olla historiaa käyttävälle toimijalle tiedostettuja tai tiedostamattomia. (Torsti 2003, 52; Hentilä 2004, 307.)

Ruotsalainen historianprofessori Klas-Göran Karlsson (2004, 56) on kehittänyt historiankäytön typologiaa, jossa hän erottelee monipuolisesti historian käyttötarpeen, käyttöluonteen, käyttäjät ja historiankäytön tarkoituksen. Karlssonin typologia käsittelee myös varsinaisen historian poliittisen käytön piiriin liittymättömiä tasoja kuten eksistentiaalista historian käyttöä, joka liittyy yksilön oman paikan hahmottamiseen maailmassa. Lisäksi Karlsson huomioi puhtaasti kaupallista historian käytön. Karlssonin päähuomio ei siis kuitenkaan kohdistu nimenomaan historian poliittisen käytön problematiikkaan.

Historian poliittisen käytön kuusi perusmuotoa

Kokoamani materiaalin perusteella historian poliittisen käytön muodot voi jakaa kuuheen kategoriaan ja ilmenemismuotoon: koulun historianopetus, julkinen historiakulttuuri, erilaiset julkaisut populaarikulttuurista ja nettifoorumeista perinteisiin kirjoihin, kansainvälisten ja kansallisten laillisten toimijoiden päätökset, eri yhteiskunnallisten tahojen puheet ja kommentit, sekä historiaan kohdistuvat erityistutkimukset, seminaarit ja konferenssit. Näiden kategorioiden sisällä historiaa siis sovelletaan palvelemaan vaihtelevia tarkoituksia.

Koulun historianopetus. – Historianopetusta ohjaavat opetussuunnitelmat, oppikirjat, mahdolliset valtakunnalliset kokeet, opettajain koulutus ja koulujen lukulistat, joihin voidaan sisällyttää historiallisia romaaneja ja tutkimuksia. Kaikissa yhteiskunnissa koulun historianopetus palvelee jossain muodossa poliittisia tarkoituksperiä. Tällaiseksi tarkoituksperäksi käy esimerkiksi voimassa olevan yhteiskuntamallin tukeminen, jolloin historianopetus antaa perusteet ja usein myös oikeutuksen nykytilanteelle. Toisaalta historianopetus voi pyrkiä vahvistamaan ja rakentamaan viholliskuvia joko saman yhteiskunnan sisällä elävien ryhmien välille tai naapurivaltioita tai naapuriyhteisöjä kohtaan.

Viholliskuviin keskittyvää opetusta on harrastettu viime vuosina esimerkiksi Japanissa, Kiinassa, Intiassa ja entisen Jugoslavian alueella (ks. esim. Torsti 2003). Venäjällä on puolestaan nähty esimerkki tilanteesta, jossa opettajakoulutuksen ja oppimateriaalien avulla

pyritään muuttamaan historianopetusta. Presidentti Vladimir Putin järjesti vuonna 2007 konferenssin maan historianopettajille, jonka osana opettajille suositeltiin uudeksi käsikirjaksi teosta *Venäjän moderni historia: 1945–2006: käsikirja historian opettajille*. Putinin kommenttien ansiosta historian professoreista koostuvan ryhmän kirjoittamasta teoksesta tuli yksi vuoden puhutuimpia Venäjällä ja siihen perustuvien oppikirjojen on tarkoitus ilmestyä vuonna 2008, vaikka koulut voivat edelleen vapaasti valita oppikirjansa. Putinin tukema ja korostama tulkinta toisen maailmansodan jälkeisestä ajasta muun muassa tunnustaa Stalinin hirmuteot ja protestiliikkeiden tukahduttamisen Unkarissa ja Tšekkoslovakiassa. Käsikirjan tulkinnan mukaan Stalinin yksivaltius oli Yhdysvaltojen vastaisen kylmän sodan aikana välttämätöntä ja ainoa vaihtoehto. Näin ajateltuna Stalinin harjoittama politiikka voitiin selittää reagoitina "lännen" toimintaan. Perestroika-johtaja Mihail Gorbatšev sen sijaan esitetään huonossa valossa: häntä syytetään turvallisuusriskien luomisesta, kun hän hyväksyi Baltian maiden itsenäistymisen. Gorbatševin syyksi on myös laitettu Venäjän koko 1900-luvun hitain talouskasvu-aika. (Economist 10.11.2007.) Nyky-Venäjän koulun historiaopetuksessa toteutuvan historiapolitiikan tavoitteena vaikuttaisi olevan suuren venäläisen kertomuksen rakentaminen. Tähän kertomukseen kuuluvat osaltaan myös kommunismi ja Stalinin politiikka. "Lännestä" tässä tarinassa puolestaan rakennetaan Venäjän ikuista vihollista.

Lähimenneisyydessä esimerkkejä poliitikkojen pyrkimyksestä puuttua historian kouluopetukseen löytyy ainakin Ranskasta, missä presidentti Nicolas Sarkozy on esittänyt useita vaatimuksia historianopetukselle. Heti valituksi tultuaan toukokuussa 2007 Sarkozy ilmoitti, että tulevaisuudessa kaikissa Ranskan lukioiden pitää lukea kerran vuodessa Guy Moquetin kirje. Moquet kuoli 17-vuotiaana saksalaismiehittäjien käsissä, mutta ehti sitä ennen kirjoittaa perheelleen koskettavan kirjeen, jonka Sarkozy siis olisi halunnut lukioiden lukulistalle. Ranskalaiset opettajat eivät ole vaatimukseen suostuneet. (Suominen 2007.) Paljon kohua ja julkista väittelyä herätti myös Sarkozyn ehdotus esitellä jokaiselle ranskalaiselle 10-vuotiaalle koululaiselle holokaustin uhri osana historian opetusta. Esiteltävä uhri olisi koululaisen ikätoverinsa ja näin häneen voisi samaistua. Ehdotusta vastustivat opettajien lisäksi esimerkiksi juutalaisaktiivit. (BBC News 15.2.2008.)

Julkinen historiakulttuuri. – Tähän historian käyttömuotoon kuuluvat esimerkiksi museot, julkiset hautajaiset, muistomerkit, palkinnot, muistopäivät ja historialliset kadunnimet. Historian poliittista käyttöä edustaa myös kaikkien edellä esitettyjen historiakulttuurien muotojen kieltäminen, niiden puuttuminen tai poistaminen. Tässä historian käytön muodossa keskiössä on siis julkinen tila sekä konkreettisesti (vrt. patsaat ja kadunnimet) että abstraktissa (vrt. muistopäivät) mielessä. Kun poliittinen järjestelmä tai hallitus vaihtuu, julkisesti näkyvää historiakulttuuria voidaan aktiivisesti muuttaa, tuhota tai luoda. Esimerkkejä julkisen historiakulttuurin aktiivisesta muuttamisesta on nähty kaikkialla entisissä kommunistimaissa. Esimerkiksi Tallinnassa "Vapauttajien aukio" muuttui Tönismäeksi ja vapaudenpatsaasta tuli sotilaspatsas (Torsti 2008, 20). Vastaavia patsaansiirtoesimerkkejä muistamme myös muualta, ehkä kaikkein elävimmän vuoden 2003 Bagdadista, kun Saddam Husseinin patsaat hävitettiin. Vastakkaisiakin esimerkkejä on: Venäjän tsarin patsas pysyi Helsingissä Senaatintorilla myös Suomen itsenäistymisen jälkeen.

Uuden historiakulttuurin rakentaminen historian poliittisen käytön muotona oli ilmeistä myös Puolan presidentin vierailussa Venäjän Katyniin, missä neuvostosotilaat surmasivat yli 20 000 puolalaisupseeria toisen maailmansodan aikana. Puolan presidentti vieraili Katynissa syksyllä 2007 Neuvostoliiton Puolaan aloittaman hyökkäyksen 68-vuotispäivänä. (Helsingin Sanomat 18.9.2007.) Vähän Puolan presidentin matkan jälkeen Ukrainassa puo-

lestaan järjestettiin julkiset hautajaiset noin 2000:lle stalinismin ajan joukkoterrorismin uh-
rille. Ukrainan presidentti Viktor Justsenko määräsi, että haudattujen murhapaikalle pie-
neen Bykivnyan kylään perustetaan virallinen muistoalue. (Helsingin Sanomat
29.10.2007.)

Historiaa koskevat julkaisut. – Erilaiset julkaisut ovat historian poliittisen käytön kolmas
muoto. Julkaisu ymmärretään tässä laajasti sisältämään muun muassa YouTube-videot, In-
ternet-sivut, kirjat, näytelmät ja elokuvat. Tähän historiapolitiikan muotoon liittyviä esi-
merkkejä löytää helposti kaikkialta. Omalla esimerkkilistallani ovat muun muassa Viron
patsaskiistan aikaan YouTubeen ilmestyneet sivut, joiden otsikkona oli ”eSStonia”. Sivujen
videoissa esiteltiin Viron poliisien kovia otteita patsaskiistan yhteydessä ja pyrittiin rinnas-
tamaan heidät Hitlerin Saksan SS-miehiin. Kirjojen osalta voidaan tarkastella esimerkiksi
1980-luvun Saksan historiasotaa, jota Seppo Hentilä on kuvannut seikkaperäisesti (Hentilä
1994). Vastaavasti Tanskan 1990-luvulla alkaneeseen kylmän sodan ajan uudelleenarvioin-
tiin liittyi keskeisesti sellaisten kirjojen kuin *Hvem holdt de med?* (Haarder 1999, suom.
”Kenen puolella he olivat”) ja *Det historiske svigt* (Jæger 1999, suom. ”Historiallinen vilp-
pi”) julkaiseminen ja julkaisua seurannut keskustelu.

Historiapoliittiseksi elokuvaesimerkiksi voi nostaa *Cetverored*-elokuvan, joka ilmestyi
Kroatiassa 1999 ja jota hyödynnettiin suorasukaisesti vuoden 2000 parlamenttivaaleissa
(ElRamly 2001). Elokuvassa käsitellään toisen maailmansodan jälkeen Jugoslaviassa Titon
johdolla toteutettuja puhdistuksia, joissa kuoli erityisesti saksalaisten ja italialaisten kanssa
toimineita kroaatteja. Vuoden 2000 vaaliasetelmissa haluttiin korostaa Titon partisaanien
puhdistuksia ja näin viedä kannatusta kaikilta, joilla oli ollut partisaanikytköksiä. Erityyp-
pinen lähimenneisyyteen liittyvä elokuva entisen Jugoslavian alueella oli *Ei kenenkään
maa*, jonka vuonna 2002 saama parhaan ulkomaisen elokuvan Oscar-palkinto toi paljon jul-
kisuutta Bosnian 1990-luvun sodalle. Elokuvassa seurataan joukkoa sisällissodan kansalli-
sia ja kansainvälisiä toimijoita ottamatta kantaa siihen, kuka oli oikeassa tai kenen sota oli
oikeutettu. Näin elokuva ilmeisen tarkoituksella esitti sodan lähinnä mielettömänä tragedi-
ana, jossa kaikki tekevät itsensä naurettavia ja kärsivät.

Suomessa historiaan liittyvistä kulttuurijulkaisuista laajaa yhteiskunnallispoliittista huo-
miota ovat vuosina 2007–2008 herättäneet Kristian Smedsin Suomen Kansallisteatteriin
ohjaama tulkinta *Tuntemattomasta sotilaasta* ja Katarina Lillqvistin nukkeanimaatio *Uralin
perhonen*, jonka päähenkilön Marsalkka Mannerheimin kuvaus homoseksuaalina aiheutti
runsasta julkista keskustelua.

Juridisten toimijoiden päätökset. – Neljäs historian poliittisen käytön jatkuvasti lisääntyvä
muoto näyttää olevan kansainvälisten ja kansallisten laillisten toimijoiden päätökset, joilla
otetaan kantaa menneisyyteen. Laillisilla toimijoilla tarkoitan järjestöjä, hallituksia, kirkko-
ja ja muita virallisuontoisia yhteisöjä, jotka voivat omissa nimissään antaa julkilausumia,
haastaa muita toimijoita oikeuteen jne. Paitsi itse päätökset, voidaan tässä yhteydessä ottaa
huomioon myös julkisuudessa valtioille ja muille virallisille toimijoille esitetyt vaatimukset
julkisista päätöksistä, joilla on historiapolitiittinen luonne.

Esimerkkejä tällaisista laillisten toimijoiden historiapolitiikan alaan kuuluvista päätök-
sistä ovat vaikkapa EU:n julkilausuma Viron patsaskiistassa tai Venäjän päätös katkaista
diplomaattisuhteet Viroon ja Venäjän edustajan kieltäytyminen kutsusta saapua patsaan
kanssa siirrettyjen toisen maailmansodan aikaisten sotavainajien hautajaisiin. (Torsti 2008,
29.) Lainsäädännöllä toteutettavaa historiapolitiikkaa edustaa Puolassa vuonna 2007 sää-
detty laki, joka pyrkii tuomitsemaan menneisyyden kommunismisympatiat (Boston Globe

30.8.2007). Katolinen kirkko taas julisti vuonna 2007 autuaaksi Espanjan sisällissodan ajan Francon joukkojen puolella toimineita katolisia uhreja (Helsingin Sanomat 29.10.2007).

Suomeen kohdistettuja vaatimuksia on esittänyt ruotsalainen toimittaja Bjarne Stenquist, jonka mukaan Suomen valtion tulisi tunnustaa, että tuhansia viattomia siviilejä kuoli 1918 valtion omien instituutioiden toiminnan takia (Helsingin Sanomat 27.1.2008). Puola taas on vaatinut Venäjää tunnustamaan kansamurhaksi Katynin upseerimurhat toisessa maailmansodassa. Lisäksi joukko Katynissa kuolleiden omaisia on haastanut Venäjän Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, koska Moskovassa on Putinin aikana suljettu historiallisia arkistoja, mikä on hankaloittanut Katynin tapahtumien tutkintaa (Helsingin Sanomat 18.9.2007). Yhdysvaltain edustajainhuoneen demokraattipuheenjohtaja Nancy Pelosi puolestaan pyrki viemään edustajainhuoneen äänestykseen lauselman, jossa esitettäisiin Turkin syyllistyneen 1,5 miljoonan armenialaisen kansanmurhaan vuonna 1915 (Mykkänen 2007).

Yhteiskunnallisten tahojen puheet ja kommentit. – Kenties kaikkein laajimmin harjoitettu historiapolitiikan muoto sisältää erilaisten yhteiskunnallisten tahojen kommentit ja puheet. Näillä tarkoitan ei-virallisia lausuntoja ja kannanottoja. Sellaisiksi voidaan luokitella esimerkiksi lehtihaastattelut ja muut mediaesiintymiset ja julkisuudessa käytetyt puheenvuorot. Tyypillistä tämän historiapolitiikan muodon ilmentymille on yksinkertainen retoriikka ja tiettyjen iskusanojen viljely. Sanastoon kuuluu äärimmäisiä ilmauksia, joilla on voimakas historiallinen lataus. Esimerkkeinä mainitsisin sellaiset sanat ja käsitteet kuin ”maanpetos”, ”kansanmurha” ja ”vihollinen”.

Viron patsaskiista keväältä 2007 tarjoaa tästä historiapolitiikan muodosta lukuisia esimerkkejä, osallistuvathan keskusteluun muiden Baltian maiden ohella myös monet muut entiset Neuvostoliiton osavaltiot (eri valtioiden edustajien kommentista ks. Torsti 2008, 31–33). Sittenkin Venäjän presidentti Vladimir Putin suututti virolaiset väittäessään, että Viro oli jättänyt natsirikolliset rankaisematta kannustaen näin natsien kunnioittamiseen (Helsingin Sanomat 12.10.2007).

Osana entisen Jugoslavian viime vuosikymmenien tapahtumia poliitikot ja muut toimijat ovat jatkuvasti hakeneet tukea ratkaisuilleen historiasta. Tyypillistä on ollut nykyisyyden tekojen ja päätöksiensä oikeuttaminen ja perusteleminen menneisyyden vääryyksillä. Yhtenä harvinaisen myönteisenä ja rauhaa rakentavana esimerkkinä voidaan mainita Serbian ja Kroatian presidenttien vuonna 2003 esittämät spontaanit anteeksipyyntöt ihmisten kokeamista vääryyksistä ja kauhuista Jugoslavian hajoamissodissa (Hutchison 2007). Serbian presidentti toisti samantyyppisen anteeksipyyntön Bosnia ja Hertsegovinan pääkaupungissa Sarajevossa marraskuussa 2003 (Partis 2003). Anteeksipyyntöt eivät kuitenkaan viitanneet valtiotason vastuullisuuteen, koska tämä olisi ollut tunnustus, jota olisi voitu käyttää hyväksi meneillään olleissa tai odotettavissa kansanmurha-oikeudenkäynneissä Serbian valtiota vastaan.

Entisten kommunistimaiden lisäksi valtiojohto on käyttänyt historiapolitiittisia puheenvuoroja viime vuosina myös Pohjolassa. Tanskassa pääministeri Anders Fogh Rasmussen antoi keskeiselle päivälehdelle syyskuussa 2006 haastattelun, jossa hän esitti ennen kuulumattoman tiukkaa kritiikkiä Tanskan ulkopoliitikalle ”viime vuosisadalla” todeten, kuinka ”aikakautta hallitsi tyypillinen pienen valtion ajatusmalli olla hiljainen ja huomaamaton teeskennellen puolueettomuutta ja olemalla hyökkäämättä ketään vastaan”. Rasmussenin mukaan Tanska kuvitteli voivansa elää liberaalissa ja rauhanomaisessa yhteiskunnassaan samalla kun muut taistelivat sen puolesta. Tämä asennemaailma oli Rasmussenin mielestä vallinnut Tanskassa läpi toisen maailmansodan aikaisen natsi-Saksan miehityksen ja kyl-

män sodan ajan, mutta nyt se tulisi muuttua. Toisin sanoen, Rasmussen kritisoi Tanskan ulkopoliittikan kylmän sodan aikaista pyrkimystä pienen valtion puolueettomuuteen. Tilalle hän tarjosi uutta politiikkaa, johon sisältyi Tanskan aktiivinen sotilaallinen osallistuminen Yhdysvaltojen ja Britannian liittolaisena esimerkiksi Naton toimintaan Afganistanissa ja Irakissa. (Villaume 2008, 51–53.)

Historiaan kohdistuvat erityistutkimukset, seminaarit ja konferenssit. – Kuudennen ryhmän muodostavat historiaan kohdistuvat erityistutkimukset, seminaarit ja konferenssit, joiden kautta historiapolitiikka kytkeytyy osaksi akateemista historiantutkimusta. Tavallista tälle muodolle on, että jonkun tahon vaatimuksesta järjestetään tiettyyn historialliseen kysymykseen liittyviä erityistutkimuksia tai seminaareja. Usein taustalla on julkisuudessa käyty debatti, jonka tuloksena uutta tutkimusta tai konferenssia voidaan perustella tarvittavan.

Yksi esimerkki tällaisesta historian erityistutkimuksesta on pääministeri Paavo Lipposen aloitteesta valtioneuvoston kanslian yhteydessä 1998–2003 toteutettu Suomen sotasurmat 1914–1922 -tutkimushanke. Sen tuloksena avattiin lähes 40 000 kuolleen suomalaisen nimet sisältämä arkisto, joka on käytettävissä Internetin kautta. Suomen valtio rahoitti hanketta yhteensä noin 7,5 miljoonalla markalla eli 1,25 miljoonalla eurolla. [1]

Ruotsissa puolestaan havahduttiin 1990-luvun lopulla koululaisten heikkoon tietämykseen juutalaisten kansanmurhasta toisessa maailmansodassa ja järjestettiin saman tien joukkotuhoja ja vainoja käsitellyt konferenssi (Hentilä 2004, 307). Tanskassa keskustelua erityistutkimuksen tarpeesta on käyty kylmän sodan aikaan liittyvän tutkimuksen lisäämisestä. Sysäyksen tutkimustarpeelle synnytti kiivassävvyinen ja yhteiskunnan korkeinta poliittista eliittiä 1990-luvulla koskenut ”kenen joukoissa seisoi” -keskustelu, jossa kiisteltiin tanskalaisien jossain määrin kriittisen Nato-politiikan vaikutuksesta maan kansainväliseen asemaan kylmän sodan aikana ja erityisesti 1980-luvulla. Lopulta pääministeri Fogh Rasmussen ehdotti vuonna 1999 riippumattoman komission perustamista tutkimaan Tanskan kylmän sodan aikaista historiaa. Erilaisten vaiheiden ja päätöksien jälkeen hallitus varasi loppuvuodesta 2005 peräti 1,6 miljoonaa euroa yliopistosta riippumattoman Kylmän sodan tutkimuskeskuksen perustamiseen Tanskan puolustusakatemian yhteyteen. ”Riippumattomuus” liittyi nimenomaan erillisyyteen yliopistotutkimuksesta. Tanskan hallitus toisaalta päätti ”riippumattoman” tutkimuskeskuksen hallituksen jäsenistä (Villaume 2008, 54–57).

Historian poliittisen käytön kolme päämotiivia

Historiapoliittikan tyypillisten ilmenemismuotojen ohella toisena analyysikehikkona tarkastelen historian poliittisen käytön motiiveja eli historian käyttöön määritelmällisesti liittyvää intentionaalisuutta. Tarkoituksena on siis arvioida, mitä yleistason motiiveja historian poliittisella käytöllä on. Aineistoni pohjalta olen jakanut motiivit kolmeen yläkategoriaan: ulkopoliittiset motiivit, sisäpoliittiset motiivit ja yleisesti hyväksytyihin perusarvoihin liittyvät motiivit. Huomionarvoista on, että monessa historiapolitiisessa toiminnassa oli eriteltävissä useammanlaisia motiiveja niin kuin tulette seuraavassa huomaamaan.

Ulkopoliittinen motiivi. – Aineistostani erottui ainakin neljänlaisia ulkopoliittisia motiiveja. Ensimmäisenä motiivilajina on valtion tai hallituksen pyrkimys korostaa suhdettaan muihin valtioihin tai hallituksiin. Kyseessä on tavallisesti yleinen tuki oikeudenmukaisuudelle tai demokratialle. Esimerkkinä tästä on turkkilaisten armenialaisia kohtaan tekemän kansanmurhan määrittelemineen kansanmurhaksi ja sitä kautta tuomitseminen, jota lukuisat valtiot

ovat julkiset tehneet ja vaatineet myös muita valtioita tekemään.[2]

Toinen ulkopoliittinen motiivilaji olivat jonkin valtion ajankohtaiset ulkopoliittiset tavoitteet. Armenialaisten kansanmurhakysymyksessä tämä tulee esille siinä, että Yhdysvaltojen edustajainhuone ei ole hyväksynyt lauselmaa, jossa sanottaisiin Turkin syyllistyneen 1,5 miljoonan armenialaisen kansanmurhaan 1915, koska monet hallituksen ja asevoimien edustajat ovat varoittaneet lauselman vahingoittavan Yhdysvaltojen ja Turkin välisiä suhteita.

Kolmas ulkopoliitiikkaan liittyvä historiapolitiikan motiivi pyrkii korostamaan usean maan poliittista yhtenäisyyttä. Näin tapahtui esimerkiksi silloin, kun EU-maat antoivat Viron patsaskiistan ollessa ajankohtainen yhteisen julkilausuman, joka kritisoi Venäjän ihmisoikeuspolitiikkaa. (Torsti 2008, 31). Tällä tavalla EU-maat pyrkivät muodostamaan ainakin ulospäin yhtenäisen kuvan itsestään ja toiminnastaan.

Ulkopoliittisen motiivin neljäs muunnelma hyödyntää historiaa ulkopoliittisen suunnanmuutoksen perusteluun ja legitimointiin. Tällaisesta on merkkejä esimerkiksi Tanskassa, missä nykyinen poliittinen johto on vedonnut kylmän sodan aikaiseen historiaan ja ”väärään politiikkaan” osana uuden aktiivisen ja osallistuvan ulkopoliitiikan perustelua. Tanskan esimerkkiä on selitetty tarkemmin edellä.

Sisäpoliittinen motiivi. – Syyt historian sisäpoliittiseen käyttöön ovat moninaisia. Yhtenä perusteena aineistostani erottuu pyrkimys joko historiallisen jatkuvuuden tai historiallisen katkoksen korostamiseen. Tällöin motiivina on nykyhallinnon ja sen harjoittaman sisäpolitiikan joko samaistaminen tai erottaminen menneisyydestä. Tiettyjen menneisyyden tapahtumien vähättely tai poispyyhkiminen pyrkii erottamaan nykytoimijan aiemman hallinnon politiikasta ja yhteiskuntamallista. Toisaalta jatkuvuuden rakentaminen menneisyyden kanssa saattaa tukea vallassa pysymistä ja nykyisen *status quon* säilyttämistä. Tästä esimerkkinä voidaan nähdä presidentti Vladimir Putinin toteuttama historianopetuksen suunnanmuutos, jossa kommunistinen menneisyys esitetään osana suurta venäläistä jatkumoa.

Sisäpoliittisesti motivoitu historiapolitiikka nousee usein esiin vaaliasetelmissa ja -kampanjoissa. Esimerkiksi Yhdysvaltain edustajainhuoneen demokraattipuheenjohtajan Nancy Pelosin pyrkimys viedä äänestykseen armenialaisten kansanmurhaan liittyvä lauselmä on mediassa nähty motivoituna sillä, että Pelosin äänestäjissä on paljon lauselmaa vaativia amerikanarmenialaisia (Mykkänen 2007). Serbian vaaleissa Kosovon historiallinen kuuluminen Serbiaan on kuulunut kaikkien vaalien perusteemoihin 1980-luvun lopulta alkaen aina vuoden 2008 presidentinvaaleihin. Myös Slovenian edellisten parlamenttivaalien asetelmia hallitsi keskustelu toisen maailmansodan aikaisista jakolinjoista ja oikeiston vaalivoittoa on jopa pidetty historiapolitiikkaan perustuvana.[3] Poliittisen vastustajan kritiikki ja heikentäminen on ollut keskeistä myös Tanskassa harjoitetussa kylmän sodan uudelleearvioinnissa ja siihen liittyvissä kirjoissa ja kirjoittelussa (Villaume 2008, 53–54, 58). Puolan presidentin vierailun Venäjän Katyniin, missä puolalaisia sotilaita oli joukkomurhattu, tapahtui kuukautta ennen Puolan parlamenttivaaleja. Tiedotusvälineissä ajoitus johti arvioon, jossa Katynin matka olisi osa parlamenttivaaleihin liittyvää vaalikampanjointia (Helsingin Sanomat 18.9.2007).

Sisäpoliittiset motiivit historian käyttöön vaihtelevat tapaus- ja toimijakohtaisesti. Esimerkiksi Tallinnan sotilaspatsaskiistassa virallisten tahojen puheella ”sisäisestä turvallisuudesta” perusteltiin patsaan siirtämistä pois keskustasta. Samalla Viron hallitus osoitti ylivoimansa Viron venäläisvähemmistöä kohtaan samaan tapaan kuin amerikkalaiset Irakissa poistaessaan Saddamin patsaita. Edellisen kanssa vastakkaisena sisäpoliittisena motiivina

vaikutti Viron patsaskiistassa yhden yhteiskunnallisen ryhmän, tässä tapauksessa Viron venäläisten, protesti, jonka taustalla on venäläisten heikko yhteiskunnallinen asema itsenäisessä Virossa.

Universaalien ”hyvän” motiivi. – Ulko- ja sisäpoliittisten motiivien lisäksi historiapolitiikkaa motivoidaan myös jonkinlaisilla yleisesti hyväksytyillä perusarvoilla. Tällä tarkoitan sellaista historian poliittista käyttöä, jota perustellaan viittaamalla yleisiin arvoihin ja periaatteisiin. Tällaisia arvoja ja periaatteita ovat esimerkiksi avoin yhteiskunta, tasa-arvo, ihmisoikeudet, oikeudenmukaisuus ja väkivallan tuomitseminen. Tällaisella historiapolitiikalla on enemmän symbolista kuin suoraa poliittista merkitystä.

Ehkä tyypillisintä yleisillä perusarvoilla motivoitua historiapolitiikkaa ovat erilaiset kunnioituksen ilmaisut kansanmurhan uhreille ja muille sorron kohteeksi joutuneille. Yleisellä tasolla tällainen on kovasti lisääntynyt viime aikoina. Armenialaisten kansanmurhan tunnustamisvaatimuksien ohella julkisia anteeksipyyntöjä on esitetty muun muassa juutalaisten luovutuksista Suomesta Saksaan, Japanin toisen maailmansodan aikana Aasian maille ja kansoille aiheuttamasta tuhosta sekä katolisen kirkon toiminnasta liittyen erilaisiin vääryyksiin esimerkiksi juutalaisia ja intiaaneja ja Afrikasta tuotuja orjia kohtaan (Löfström 2004, 233–236). Näissä tapauksissa voimakkain peruste historiapolitiikalle toiminnalle näyttää siis olevan uhrien kunnioittaminen, ei välitön sisä- tai ulkopoliittikka.

Periaatteellisilla lähtökohdilla motivoituna voidaan pitää myös sitä, että Vatikaani julisti autuaaksi satoja Espanjan sodassa surmattuja katolilaisia. Yleisesti ”hyviksi” ja ”oikeiksi” koettuihin arvoihin liittyy myös kanta, jonka mukaan tulevan sukupolven on otettava oppia historiasta sen sijaan että se toistaisi menneisyyden virheitä. Tällaista retoriikkaa on käytetty esimerkiksi Tanskassa kylmän sodan uudelleen arviointiin liittyvän historiapolitiikan yhteydessä. (Villaume 2008, 59.)

Johtopäätöksiä

Historian tutkijan ja harrastajan on yleensä suhteellisen helppoa tunnistaa historiapolitiittinen toiminta. Ongelmia kuitenkin tuottaa historiapolitiikan määrittely, mikä taas vaikeuttaa teemaan liittyvän tutkimuksen rajaamista ja ohjaamista. Tässä tekstissä olen yrittänyt hahmotella historiapolitiikan tutkimisen apuvälineitä ja määritellä historian poliittisia ulottuvuuksia.[4] Kokoamani aineiston läpikäyminen johti kahdentyyppisen typologian hahmoteluun yhtäältä historiapolitiikan ilmenemismuodoista ja toisaalta motiiveista. Päätulokset on tiivistetty oheiseen taulukoon

Taulukko ei ole ajateltu lopulliseksi ja muuttumattomaksi, vaan enemmänkin avaukseksi ja havainnollistavaksi apuvälineeksi historian poliittisesta käytöstä kiinnostuneille opiskelijoille, tutkijoille ja opettajille. Jatkossa tätä taulukkoa ja sen pääotsikoita voidaan laajentaa, supistaa ja soveltaa vapaasti kulloisenkin keskustelun, analyysin ja tutkimusasetelman vaatimalla tavalla.

TAULUKKO 1: *Historiapoliitiikan typologiat (historiapoliitiikan muodot ja historiapolitiikan motiivit)*

	Ulkopoliittinen motiivi	Sisäpoliittinen motiivi	Universaalin hyvän motiivi
Muoto: Koulun historian opetus	1990-luvun sodan ja vihanpidon oikeuttaminen Serbiassa ja Kroatian välillä: historian oppikirjoissa esitetään viholliskuvia naapurimaista ja rinnastetaan esimerkiksi toisen maailmansodan ja 1990-luvun tapahtumat.	Venäjän nykyhallinnon valta-aseman vahvistaminen: presidentti Putin tukee uutta historianopetuksen käsikirjaa, joka esittää nykyhallinnon osana suurta venäläistä kertomusta ja historiallista jatkumoa.	Vainon uhriin samaistuminen: Ranskan presidentti Nicolas Sarkozy ehdottaa jokaiselle 10-vuotiaalle koululaiselle samanikäinen holokaustin uhri.
Muoto: Julkisen historia-kulttuuri	”Ystävällisen” ulkopoliitiikan korostaminen suhteessa Neuvostoliittoon: näyttävät juhallisuudet YYA-sopimuksen vuosipäivinä Suomessa kylmän sodan aikana.	Heikkoon yhteiskunnalliseen asemaan liittyvä protesti: Viron venäläisvähemmistön protesti sotilaspatseen siirtämisestä vastaan Tallinnassa toukokuussa 2007.	Joukkoterrorin uhrien kunnioittaminen: virallisen muistoalueen perustaminen Ukrainassa kylään, missä noin 2000 ukrainalaista murhattiin Stalinin aikana.
Muoto: Historiajulkaisut	Venäjän Viron vastaisen ulkopoliitiikan oikeuttaminen: eSStonia-sivujen perustaminen You-Tubeen.	Partisaani-kriittisen <i>Cetverored</i> -elokuvan hyödyntäminen parlamenttivaalikampanjassa Kroatiassa vuoden 2000 vaaleissa.	Sodan mielettömyyden korostaminen kaikkien osapuolien näkökulmasta: ulkomaisen elokuvan Oscar-patsaalla palkittu bosnialainen Danis Tanovicin Bosnian 1990-luvun sodasta kertova elokuva <i>Ei kenenkään maa</i> .
Muoto: Laillisten toimijoiden päätökset	Pelko ulkopoliittisten suhteiden vahingoittumisesta kahden valtion välillä: Yhdysvallat ei tuomitse Turkia armenialaisten kansanmurhasta.	Nykyhallinnon halu erottaa aiemmasta hallinnosta: vuonna 2007 Puolassa säädetty laki, joka pyrkii tuomitsemaan menneisyyden kommunismisymptiat.	Periaatteellinen esimerkki suhtautumisesta menneisyyden ”vääryyksiin”: vaatimus, että Suomen valtion tulisi virallisesti tunnustaa, että 1918 tuhansia siviilejä kuoli Suomen valtion instituutioiden toiminnan vuoksi.
Muoto: Yhteiskunnalliset kommentit ja puheet	Nyky-ulkopoliitiikan suunnan tukeminen: entisten Neuvostotasavaltojen edustajien Viron patsaskiistan yhteydessä esittämät kommentit, joiden sisältö riippui maan suhteesta nyky-Venäjään.	Nykyhallinnon halu erottaa aiempien hallituksen politiikasta: Tanskan pääministerin lausunnot kylmän sodan historiasista.	Sodan kauheuksien tunnustaminen: Serbian ja Kroatian presidentin vuonna 2003 esittämät spontaanit anteeksipyyntöjä ihmisten kokemista vääryyksistä Jugoslavian hajoamissodissa.
Muoto: Erityistutkimukset, seminaarit ja konferenssit	Uuden ulkopoliittisen suunnan perustelu: Yliopistosta riippumattoman kylmän sodan tutkimuskeskuksen perustaminen Tanskassa tuottamaan uutta aktiivista ulkopoliitiikkaa perustelevaa tutkimusta.	Säännöllisesti yhteiskunnallista kiistelyä aiheuttaneen historiallisen tapahtuman tarkka selvittäminen: Suomen sotaturmat 1914–1922 -tutkimushanke.	Juutalaisten vainojen muistamisen tärkeys (vrt. ”ei koskaan enää”-ajattelu): vainoja ja joukkotuhoja käsitellyt konferenssi ja muu erityisopetus Ruotsissa 1990-luvulla.

Viitteet

- [1] Suomen sotaurmat 1914–22 -tutkimusprojekti – sisällissodan synnyttämän trauman purkaja [www-lähde]. <<http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio/tk3.htm>> (Luettu 28.2.2008).
- [2] Lista valtioista, jotka tuominneet armenialaisten kohtalon kansanmurhaksi: Who defines Armenia killings as genocide? BBC News 11.10.2007 [www-lähde]. <www.bcc.co.uk> (Luettu 31.1.2008).
- [3] Slovenian puolueiden näkemyksistä liittyen toiseen maailmansotaan lisää esimerkiksi maan päälehden artikkelissa. Delo. Parlamentarne stranke o II. svetovni vojni. 7.5.2005 [www-lähde]. <www.delo.si> (Luettu 10.3.2008).
- [4] Emeritus-professori Jorma Kalela on esittänyt erottelua historiapolitiikan (history politics) ja historian politiikan (the politics of history) välillä siinä mielessä, että historian politiikka viittaa historioitsijan työhön, joka on väistämättä luonteeltaan ja seurauksiltaan myös poliittista, kun taas historiapolitiikka on historian poliittista käyttöä yhteiskunnassa, jota voidaan analysoida osana yhteiskunnan tutkimusta. Aiheeseen liittyvä teos ilmestyy vuonna 2009. On hyvä huomata, että käsillä oleva tekstini ei käsittele Kalelan historian politiikaksi määrittämää ilmiötä.

Lähteet ja kirjallisuus

Sanoma- ja aikakauslehdet

- Aika tunnustaa sisällissodan rikokset, Suomi! Helsingin Sanomat 27.1.2008.
- Boston Globe. Eastern Europe confronts its communist past. Russia warns of souring relations if statues removed. 24.4.2007 [www-lähde]. <<http://www.boston.com>> (Luettu 30.8.2007).
- Delo. Parlamentarne stranke o II. svetovni vojni. 7.5.2005 [www-lähde]. <www.delo.si> (Luettu 10.3.2008).
- Oxford Analytica – International 9.8.2005. History teaching shapes identity.
- Hutchison, Geoff 2007, Serbia and Croatia make historic apologies for past violence. ABC Online. The World Today 11.9.2007 [www-lähde]. <www.abc.net.au/worldtoday> (Luettu 1.10.2007).
- Mykkänen, Pekka 2007. Kongressin kansanmurhalauselman vastustus kasvoi. Helsingin Sanomat 18.10.2007.
- Puolan presidentti kävi Venäjällä muistamassa Stalinin tapattamia upseereja. Lech Kaczyński ei tavannut Vladimir Putinia ensivierailullaan. Helsingin Sanomat 18.9.2007.
- Putinin puhe natsismista suututti Viroa. Helsingin Sanomat 12.10.2007.
- Russia's past. The rewriting of history. Economist 10th November 2007.
- Suomen sotaurmat 1914–22 -tutkimusprojekti – sisällissodan synnyttämän trauman purkaja [www-lähde]. <<http://www.tyovaenperinne.fi/tyovaentutkimus/tt2005/nettiversio/tk3.htm>> (Luettu 28.2.2008).
- Suominen, Heli 2007. Ranskan opettajat vastustavat määräystä lukea vastarintakirje. Sarkozy vaatii kouluja lukemaan teininä tapetun kommunistin kirjeen. Helsingin Sanomat 23.10.2007.
- Ukraina hautasi 2000 Stalinin aikana murhattua. Helsingin Sanomat 29.10.2007.
- Vatikaani julisti autuaaksi satoja Espanjan sodassa surmattuja katolilaisia. Helsingin Sano-

mat 29.10.2007.

www-uutissivustot

- Sarkozy in Holocaust memorial row. BBC News 15.2.2008 [www-lähde]. <<http://www.bbc.co.uk>> (Luettu 14.4. 2008).
- Partis, Gabriel 2003. Belgrade's cautious apology. BBC News 13.11.2003 [www-lähde]. <<http://www.bbc.co.uk>> (Luettu 1.10.2007).
- Who defines Armenia killings as genocide? BBC News 11.10.2007 [www-lähde]. <<http://www.bbc.co.uk>> (Luettu 31.1.2008).

Kirjallisuus

- ElRamly, Ranya 2001. Historiankäyttö Kroatian parlamenttivaaleissa – tapaus Cetverored. Teoksessa Kalela, Jorma & Lindroos, Ilari (toim.), Jokapäiväinen historia. Helsinki: SKS, 50–62.
- Haarder, Bertel 1999. Hvem holdt de med? København: Peter la Cours Forlag.
- Habermas, Jürgen 1987. Eine Art Schadensabwicklung. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Hentilä, Seppo 1994. Jaettu Saksa, jaettu historia. Kylmä historiasota 1945–1990. Helsinki: SKS.
- Hentilä, Seppo 2004. Harppi-Saksan haarukassa. DDR:n poliittinen vaikutus Suomessa. Helsinki: SKS.
- Hentilä, Seppo 2004b. Miksi Suomessa haisee yhä DDR:ltä? Teoksessa Löfström, Jan, Rantala, Jukka & Salminen, Jari (toim.), Esseitä historiallis-yhteiskunnallisesta kasvatuksesta. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 207–231.
- Jæger, Nils 1999. Det historiske svigt: Socialdemokratiet og venstreflojen i den kolde krig. København: Gyldendal.
- Karlsson, Klas-Göran 2004. Historiedidaktik: begrepp, teori och analys. I Karlsson Klas-Göran & Zander Ulf (red.), Historien är nu. En introduktion till historiedidaktiken. Lund: Studentlitteratur, 21–66.
- Löfström, Jan 2004. Menneisyyttä koskevaa institutionaaliset anteeksipyyntöt – Kysymyksiä ja ongelmia. Teoksessa Löfström, Jan, Rantala, Jukka & Salminen, Jari (toim.), Esseitä historiallis-yhteiskunnallisesta kasvatuksesta. Helsinki: Historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimus- ja kehittämiskeskus, 232–253.
- Torsti, Pilvi 2003. Divergent Stories, Convergent Attitudes. A Study on the Presence of History, History Textbooks and the Thinking of Youth in post-War Bosnia and Herzegovina. Helsinki: Taifuuni.
- Torsti, Pilvi 2008. Why do History Politics Matter? The Case of the Estonian Bronze Soldier. In Aunesluoma, Juhana and Kettunen, Pauli (eds.), The Cold War and the Politics of History. Helsinki: University of Helsinki & Edita Publishing, 19–35.
- Villaume, Poul 2008. Confronting the 'Small State Syndrome': Danish Post-Cold War Foreign Policy and the Use of Cold War History. In Aunesluoma, Juhana and Kettunen, Pauli (eds.), The Cold War and the Politics of History. Helsinki: University of Helsinki & Edita Publishing, 37–60.

VTT Pilvi Torsti toimii poliittisen historian tutkijatohtorina Helsingin yliopiston yhteiskuntahistorian laitoksella.